

EGY KÉPZELT KÖZÖSSÉG KÖNYVE

Szijj Ferenc: *Igazi nevek*

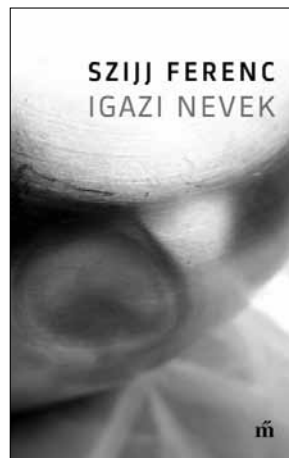
Szijj Ferenc kétségkívül a kortárs magyar líra egyik legegységesebb hangú szerzője. E sajátos hangból adódik egyfelől költészetének jelentősége, különös tekintettel legutóbbi kötetére, az *Agyag és kátrányra* (2014), mely recepciója alapján a 2010-es évek kiemelkedő magyar költői teljesítményének tekinthető.¹ Másfelől ebből következik lírájának nehéz megközelíthetősége. Szijj versei próbára teszik a befogadót, nemcsak világuk kilátástalan, nyomasztó hangulatával, hanem képeik (gyakran asszociatív) komplexitásával is. Ez lehet az egyik oka annak, hogy új könyve, az *Igazi nevek* (2019) eddig szokatlanul csendes kritikái fogadtatásban részesült. A csekély recepció másik oka a kötet szerkezetében, összetételében keresendő, mely jóval kevesebb fogódzót kínál, mint a szerző korábbi munkái.

Az *Igazi nevek* versei közt a legszembevetőbb kapcsolódási pont, hogy szinte mindegyik alkalmi vers. Kiállítás- vagy konferenciamegnyitókra, születésnap felolvasásra, folyóirat- emlékszámba vagy egyéb felkérésre írott alkotások. Így a legtöbb szöveg közvetlenül összefügg valamely más alkotó, többségében festő- vagy fotóművész és néhány esetben költő munkásságával. A kevés vers, mely nem alkalmi jellegű, szintén kapcsolatba hozható (akár az ajánlásokon keresztül) más alkotókkal. A kötetet ettől folyamatosan átszövi az intertextuális és intermediális játék, ami bizonyos esetekben azt eredményezi, hogy a vers maga is műértelmezéssé válik. Például az *Egy Radnóti-sor cáfolata* című alkotásban: „De miért csorog a versben, mint friss sebből / a vér, a fájdalom a házfalakról? Talán mert / így jelezne a költő, hogy teljesen össze van / forrva a szülőházával, hogy tehát ő érzi is a tárgyakat, sőt, a tárgyak hogylétét is – / ami a házfalaknak fáj, az neki is” (74.).

A fent idézett sorok azért is figyelemre méltók, mert visszahatnak Szijj verseinek befogadására. Vagyis Radnóti sorának értelmezése önreflexív, illetve önértelmező gesztusként is működik, különösen, ha tekintetbe vesszük a tárgyak és a vizualitás jelentőségét Szijj Ferenc költészetében. E hangsúlyos szerep, a belső, expresszív világot képekbe foglaló lírai hang az *Igazi neveknek* is sajátja. „A hajnali sár színe / vagy a lomboknak a csillogó szürkétől / a végtelen feketéig hatványozódó / sötétje alkonyatkor. [...] A belső idő legyőzőné / a külsőt, egy békés fénycsomó kedvünk szerint / araszolna az egyik megoldhatatlan / emlék magas cölöpkerítésétől a másiknak / a betonfaláig, és a kezünket se kellene / kinyújtanunk, hogy elmaszatoljuk” (*Kötetlen fény*, 105.). A belső valóság megragadásának és megmutatásának lehető-

¹ Említést érdemel, hogy a *Jelenkor* folyóirat *Nagy verseskötetlistáján* (Borbély Szilárd *A Testhez* című műve mellett) az *Agyag és kátrány* az egyetlen 2010 utáni kötet (<http://www.jelenkor.net/visszhang/905/a-nagy-verseskotetlista>).

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
144 oldal, 2699 Ft

ségeit keresi e líra, és gyakran reflektál is ennek nehézségeire. Ahogy a *Most nincs idő* című vers végén is vissza-visszatér a kérdés: „Mit lehet mutatni, hogy csak arra figyeljenek, [...] mit lehet, amit csak én tudok mutatni, [...] és olyat mutatni, amit meg is érinthetnek, / ha van hozzá bátorságuk, mert messzebbre / nézni most nincs idő” (110.). Szijj versei nem is próbálják meg az idegen, megbízhatatlan és „távoli” külvilágot láttatni, hiszen e *monológok* mind az egyén belső világáról szólnak, illetve onnan szólnak meg. Am a két világ közti távolság visszatérő kérdés és probléma a kötetben, ahogy az utolsó vers kezdősorában a lírai én megfogalmazza: „Egyre több a tükör a házban, / de a sötét sarok is, ahol percekig állhatok észrevétlen” (*Nyolc kormozott üveg*, 125.). A feszültség a tükörben látható materiális, külső én és az önmagában, a „sötét sarkokban” rekedt belső között áll fenn.² „A tükör a bizonyíték, hogy létezem, / és legalább kettő van belőlem, / de az egyik nem hasonlít rám, / a másik meg túlságosan is” (126.). Azzal azonban már a kötet legelső verse számol, hogy e két világ között a hidat maga az alkotótevékenység és a műalkotás képes megteremteni. „Csendet akar, nem ezt az örületes zajt, / ami idekint van, mert ennek / sose lesz vége.” „Tegnap a körzőm hegyével átszúrtam / véletlenül a külvilág zizegő selyempapírját” (*Hármaskép*, 7., 12.).

A könyv kulcverse és egyúttal szenciájája a fent idézett *Hármaskép* című alkotás. Ez a vers a kötet bevezetőszövege, mely bizonyos értelemben a három ciklus parafrázisaként is működik. E mű nem egyértelműen ars poetica (sokkal inkább az volt a *Leírás* című vers az *Agyag és kátrányban*), hanem inkább számvetés az alkotótevékenységgel, reflexió a szerző költészetére és magára az *Igazi nevek* kötetre. A versben vázolt alkotói létélmény leginkább Babits Mihály *Mint különös hírmondó...* című versének költészerepével hozható párhuzamba, illetve azt gondolja tovább. Emellett a *Hármaskép* bizonyos sorai meg is idézik Babits művét. „Lejön a dombról, és amihez hozzáér, / fehér virágokkal kivirágzik – / így rendezték meg a tudta nélkül” (6.). Mínta Babits hőse, *a tudta nélkül*, az ősz helyett a saját maga által létrehozott tavaszba érkezne. „A futár lehet bármilyen csúnya / vagy akár néma is, csak mindig előzze meg / a fák titokzatos hírmondását” (11.). A költői tevékenység vagy „szerep” Szijjnal végül saját költészetének kulcskérdéseire, a belső-külső világ áthidalhatóságára irányul. „[N]ekem csak a folyó túlsó partjáig kell / ellátnom ezzel a rossz szemmel, / de abból a látványból ki mondaná meg, / mi a tartós tévedés, és az ismerőseim közül is / vajon ki volna az, aki feltüzelne, / hogy tépjem le a kötést, dobjam el a pálcát, / semmit se érnek már az évek?” (11.) Az idézett versszak utolsó sora azonban még megidézi Babits versét és egyben a(z ezt tartalmazó) *Verseny az esztendőkkal* (1933) kötetet.

Látva és megértve Szijj befelé forduló költészetének működését, különösnek tűnhet, hogy a versek mégis végig párbeszédet folytatnak más művészeti alkotásokkal, illetve utalnak rájuk és alkotóikra. Mindez összefügg a versek kilátástalannak tűnő, komor hangulatával is. A szerző korábbi kötetéhez hasonlóan az *Igazi nevek* versei is különösen nyomasztó világba nyújtanak betekintést. Am ahogyan az ezt megelőző kötetekben is mindig volt feloldás (akár a sajátos, groteszk humoron át), úgy itt is van fogódzó, amely kiutat mutat, és egyfajta feloldozást nyújt. Az *Igazi nevekben* e fogódzó az a bizonyos *képzelt közösség*, amelyről a kötet első versében olvashatunk. „Nem szeretnék mindenkit látni, / és főleg azt nem szeretném, hogy mindenki / lásson engem. Csak egy képzelt közösséget / akarok ebbe a valótlan országba, / jelvény se kell a kalapomra” (*Hármaskép*, 8.). A költői szerep tehát megmarad. A beszélő én a (külvilág által meghatározott) saját belső világának feltérképezésére és megragadására törekszik. Nincs valódi közösség, csak amelyet a kötet megteremt. A közösség, amely azokból áll, akiket e versek megidéznek, és amelyet valami olyasmi tart össze, mint amit Radnóti-val kapcsolatban olvashatunk a korábban

² A vers címe, *Nyolc kormozott üveg*, emellett a világ megtapasztalásának, látásának nehézségére is utal, mely csak olyan szűrőkön, torzított ablakokon át valósulhat meg, mint a napba nézés a kormozott üvegen keresztül.

már idézett versben: „ami a házfalaknak fáj, az neki is” (*Egy Radnóti-sor cáfolata*, 74.). Művészi elődök, pályatársak, más művészeti ágba alkotók, hasonló sorsúak alkotják e közösséget, melynek határait és irányait a kötet versei jelölik ki.

Ám e művekben nemcsak alkotói *közösség* körvonalazódik, hanem sokkal egyetemesebb, (történelmi, szellemi) közösség is, amelyet talán úgy jellemezhetnénk (többek közt Szijj Radnótit értelmező versén keresztül), mint az elnyomottak, a világból kitaszítottak közössége. Ebbe az irányba mutat a kötet egyik leginkább figyelemreméltó és legfontosabb alkotása is, a *Waldsee*, alcímén: *Válaszlevelezőlapok*. A vershez fűzött jegyzetből megtudhatjuk, hogy az első Auschwitz-Birkenauba deportált magyar zsidók egy részét arra kényszerítették, hogy levélben nyugtassák meg otthon maradt családjukat, ezzel megkönnyítve a későbbi deportálásokat. A feladás helyeként volt feltüntetve Waldsee (Auschwitz helyett). E levelekben válaszlehetőséget is biztosítottak, kizárólag levelezőlapon, legfeljebb harminc szó terjedelemben. Amennyiben érkeztek is válaszok, azokat ott rögtön elégették, hiszen mire megérkeztek, a címzettek feltehetőleg már nem voltak életben. A *Waldsee* című vers e kevésbé ismert történelmi mozzanatot gondolja tovább, és alkot válaszlevelezőlapokat Waldseebe. „[É]n ilyen messziről könnyen elhiszek bármit, csak írd / majd részleteket, hogy jobban el tudjalak képzelni ott a tó / partján vagy inkább a vízben, hiszen nyár van, / gondolom ott is” (120.). E válaszok különböző perspektívákat használnak fel. Némelyik belehelyezkedik a történelmi kor, a tényekről esetleg még nem sokat sejtő ember nézőpontjába. Máskor már a történelmi távlat és a borzalmak ismerete jellemzi a válasz megszólalásmódját, melyet meghatároz a nyugati civilizáció viszonya a holokauszthoz. „[T]e most helyettem is vagy valahol, és én is helyetted / vagyok valahol, milyen nagy összetartozás ez, / elképzelhetetlen volt, amíg egymás közelében voltunk, / most helyetted halogatom, hogy meghaljak idő előtt” (120.). A műben minden versszak egy-egy válaszlevél, melyek formailag is betartják az Auschwitzban megszabott kritériumot. Egyik sem több harminc szónál. A *Waldsee* így különleges kísérlet és egyben megrendítő erejű alkotás lesz, mely a kötet *képzelt közösség* koncepcióját is kitágítja és újraértelmezi.

Az *Igazi nevek*ben tehát több kiemelkedő alkotást is találhatunk, ám a teljes élményt tekintve mégis lehet némi hiányérzetünk. Az olvasó joggal érezheti úgy, hogy Szijj versei külön-külön megállják a helyüket, azonban kötetként (alkalmi jellegűkből adódóan) nem alkotnak egységet. Más kontextusban, más-más közegbe íródtak, különböző szándékkal, még ha bizonyos kohézióteremtő gesztusok, értelmezési koncepciók mentén egymás mellé is rendelhetők. A kötet érezhetően megpróbálja egységgé kovácsolni az egyes alkotásokat (például a ciklusokba rendezéssel vagy a bevezető verssel), ám minden igyekezet ellenére az *Igazi nevek* mégis inkább válogatás vagy versgyűjtemény hatását kelti, mint kiforrott, új kötetét. Ez különösen annak fényében sajnálatos, hogy Szijj költészete a korábbiakban sem elsődlegesen az egyes versekben volt képes megteremteni sajátos világait és kiemelkedő műalkotásokat létrehozni, hanem koherens kötetekben. Ez az egységes és következetes költői világ az új könyv esetében sajnos nem valósul meg maradéktalanul.

A szerző eddigi életművében tehát nyilvánvalóan (és érthető módon) találunk jóval kidolgozottabb köteteket. Az *Igazi nevek* azonban méltó összegzése a szerző elmúlt években végzett költői munkásságának, egyúttal izgalmas alkalmivers-válogatás, néhány kiemelkedő és eddig nem publikált szöveggel. Jelentőségét elsődlegesen abban fedezhetjük fel, hogy az alkalmi jellegű, egyes emberekhez szóló versekben rejlő mélyebb összefüggést emeli ki, új távlatokat adva ezzel saját költészetének is. E mélyebb összefüggést értelmezésem szerint az a *képzelt közösség* jelenti, mely a versek által képződik meg, és amely valamiféle remény és értelmet fejez ki Szijj kilátástalan világában.